

تکریم دانشجو از منظر اسلام

طیبه نجفی^{*۱}

تاریخ دریافت: ۱۳۹۸/۰۱/۲۵

تاریخ پذیرش: ۱۳۹۸/۰۳/۲۸

چکیده

زمینه و هدف: به دلیل ماهیت تحصیل در دانشگاه، ارتباط میان استاد و دانشجو بسیار بیشتر و نزدیکتر از سایر مقاطع تحصیلی است و اهمیت خاصی دارد. ماهیت رابطه استاد و دانشجو، تحقیقات متنوعی را می‌طلبد. در بررسی مقالات چاپ شده در مجلات علمی-پژوهشی معتبر، مطالعه متمرکزی در خصوص بررسی مصادیق عملی تکریم دانشجو از منظر اسلام یافته نشد. هدف پژوهش حاضر، تبیین مهمترین مصادیق عملی تکریم دانشجو از منظر اسلام است.

روش بررسی: پژوهش حاضر، با روش توصیفی-تحلیلی به بررسی قرآن مجید، نهج البلاغه، نهج الفصاحه، منیه المرید فی آداب المفید و المستفید، غرر الحکم و دررالکلم آمدی و غیره، و همچنین تحقیقات و مستندات تربیتی اخیر پرداخته است.

یافته‌ها: بنابر تحقیق حاضر، از دیدگاه اسلام، دانشجو حرمت دارد و شایسته تکریم است. مهمترین مصادیق عملی تکریم دانشجو از منظر اسلام تبیین شد.

نتیجه‌گیری: استادان و دست‌اندرکاران تعلیم و تربیت، با توجه بیشتر به تکریم دانشجویان، موجب شکل‌گیری، پرورش و شکوفا شدن قابلیت‌های بالقوه آنان خواهند شد.

کلمات کلیدی: تکریم، دانشجو، اسلام

*۱. نویسنده مسئول، دکترای رشته مشاوره، مدرس و پژوهشگر مرکز مطالعات زنان-دانشگاه خوارزمی تهران، تهران، ایران. tayebeh.najafi@yahoo.co.uk
تلفن همراه: ۰۹۱۲۳۸۷۰۶۳۷. آدرس: تهران-خیابان مفتح-دانشگاه خوارزمی-ساختمان سمیه-طبقه نهم-مرکز مطالعات زنان.

مقدمه

از دیدگاه قرآن مجید، انسان کرامت دارد و شایسته تکریم است: وَلَقَدْ كَرَّمْنَا بَنِي آدَمَ: و ما فرزندان آدم را گرامی داشتیم (۱). "کرامت" در لغت، به معنی بزرگی و ارجمندی است (۲) و "تکریم" هم به معنی گرامی داشتن و عزیز و ارجمند شمردن است (۲). در حیطة تعلیم و تربیت، مخصوصاً در آموزش عالی، توجه به تکریم دانشجو اهمیت خاصی دارد. منظور از تکریم دانشجو در مقاله حاضر، توجه به حقوق مادی و معنوی اوست. بر اساس پژوهش‌های انجام یافته، از مهمترین عوامل موثر در ارتباط دانشجو و استاد، احترام استاد به دانشجویان است (۳، ۴، ۵).

استاد دارای مقامی بس ارجمند است و شاگرد باید عالی‌ترین نوع احترامات را در باره او مبذول دارد، با این حال، استاد نیز باید به شاگرد احترام بگذارد (۶). از سوی دیگر، در جامعه ما، به ویژه در مراکز آموزش عالی، گاهی مشاهده می‌شود که دست‌اندرکاران تعلیم و تربیت، اعم از کادر علمی و اداری، آنطور که شایسته است به دانشجویان احترام نمی‌گذارند؛ در حالی که هم استاد و هم دانشجو، شایسته تکریم هستند.

در بررسی مقالات چاپ شده در مجلات علمی-پژوهشی معتبر، مطالعه متمرکزی در خصوص بررسی مصادیق عملی تکریم دانشجو از منظر اسلام، یافته نشد. در برخی از متون، به لزوم تکریم دانشجو توجه اندک شده، با این حال، مصادیق عملی آن ذکر نشده است. پژوهش حاضر، با روش توصیفی-تحلیلی به بررسی قرآن مجید، نهج البلاغه، نهج الفصاحه، منیه‌المیرید فی آداب‌المفید و المستفید، غررالحکم و دررالکلم آمدی و غیره؛ و همچنین، تحقیقات و مستندات تربیتی-روان‌شناختی اخیر، پرداخته است. محقق، تلاش دارد

مهمترین مصادیق عملی تکریم دانشجو از منظر اسلام را بررسی نموده و به سؤالات پژوهش پاسخ گوید. سؤالات پژوهش حاضر عبارت است از: ۱- دیدگاه اسلام در مورد تکریم دانشجو چیست؟ ۲- مهمترین مصادیق عملی تکریم دانشجو در آیات و روایات، کدامند؟

تکریم دانشجو از منظر اسلام

در اسلام، کرامت، محور تربیت است و برنامه انبیاء، تکریم انسانهاست (۷). وقتی شاگرد از معلم، توجه و محبت و احترام مشاهده نکرد و معلم نسبت به او توهین را روا داشت، از معلم و استفاده از او بیزار می‌گردد (۸). بنابراین، برای آن که انسان کریم و بزرگوار شود، باید کرامت ببیند؛ در خانواده و در جامعه، چرا که همه فضیلت‌ها، در زمینه کرامت شکوفا می‌شود. پیشوایان حق، به هیچ وجه، اجازه تحقیر دیگران را به کسی نمی‌دادند، چرا که اگر انسانها تحقیر شوند، ممکن است به هر پستی و آلودگی، تن دهند. همچنین، اصل عزت، از مهمترین اصول تربیتی است. تربیتی که بنیادش بر ایجاد عزت در آدمیان باشد، تربیتی است که در تحکیم و تثبیت شخصیت انسانی آنان و حفظ ایشان در برابر وسوسه‌ها و معاصی، موفق خواهد بود (۷).

از دیدگاه تعلیم و تربیت اسلامی، شاگرد، مهمترین موقعیت و ارزش و احترام را در برابر معلم دارد، چرا که او، والاترین و بهترین برادر و بلکه ارجمندترین فرزند معلم است. این به آن علت است که علم و دانش، اساس یک نوع قرب و خویشاوندی روحانی و معنوی است و از هر گونه پیوند و خویشاوندی جسمی و خونی، والاتر و شکوهمندتر است (۶).

پیامبر اسلام (ص) می‌فرماید: "کسی که دوست می‌دارد نگاهش به چهره کسانی افتد که از آتش دوزخ

دوستت کیست؟ فرمود: دوست من، جوینده علم است و او نزد من، از فرشتگان محبوبتر است (۱۰). همچنین، در حدیثی آمده است که ابن عباس گفت: «آنگاه که مگسی بر اندام شاگردان من می‌نشیند، رنج آن را احساس می‌کنم [و حتی در این ناچیزترین آزار، با او همدرد می‌گردم] (۸). موضوعی که شایسته است استادان و مربیان به آن توجه داشته باشند این است که، احترام به دانشجویان، نباید صوری و از روی تظاهر باشد. احترام قلبی و عملی استاد، آنان را به کلاس درس می‌آورد و موجب رشد و تعالی‌شان می‌شود. در حقیقت، استاد با توجه خود، به آنان احترام گذاشته و موجب راهنمایی دانشجویان، و در نتیجه، رسیدن به اهداف تعلیم و تربیت می‌شود. در واقع، دانشجویان از استادان می‌آموزند و آنان را الگوی خود قرار می‌دهند. آن کسی که جامعه علم را در بر می‌گیرد و به عنوان عالم و دانشمند در میان جامعه معرفی می‌شود، مردم به او چشم می‌دوزند؛ تا آنجا که رفتار و گفتار و حتی طرز و فرم ظاهری او را الگو و سرمشق خود قرار می‌دهند. اگر روش و شیوه و سیرت او نیک و زیبا و مطلوب باشد و حالاتی شایسته و درخور یک دانشمند در او به وجود آید و تواضع و فروتنی را در برخورد با دیگران، در پیش‌گیری و در اعمال و رفتار خود دارای خلوص نیت باشد، اوصاف و خصوصیات او به دیگران منتقل می‌شود و مردم، رفتار و گفتار و همه مظاهر وجود خود را با مظاهر وجودی وی، هماهنگ و همگام می‌سازند (۸).

مهمترین مصادیق عملی تکریم دانشجو

مواردی که به ترتیب در این بخش می‌آید، مهمترین مصادیق عملی تکریم دانشجو از منظر آیات و روایات است. توجه استادان و دست‌اندرکاران تعلیم و تربیت، به این مصادیق، موجب شکل‌گیری، پرورش و شکوفا شدن قابلیت‌های بالقوه آنان خواهند شد.

در امانند، باید به متعلمان و دانشجویان بنگرد. سوگند به کسی که جان من در ید قدرت اوست، هر شاگرد و دانشجویی که به منظور تحصیل علم به در خانه عالم و دانشمند رفت و آمد می‌کند، در هر گامی که برمی‌دارد، ثواب و پاداش عبادت یکساله عابد را برای او منظور می‌فرماید و برای هر قدمی که در این مسیر می‌نهد، شهر و دیار معمور و آبادی را در بهشت برای او آماده می‌سازد؛ و او که بر روی زمین راه می‌رود، زمین نیز برای او طلب آموزش می‌کند. در تمام لحظات، آنگاه که روزش را به شامگاهان می‌پیوندد، و شامگاهان را به روز می‌رساند، مشمول رحمت و مهر و آموزش الهی است. فرشتگان آسمانی گواهی دهند که، اینگونه شاگردان پویای علم و جویای بینش الهی، از شکنجه آتش دوزخ، آزاد و در امانند (۸). پیامبر اسلام (ص)، همچنین می‌فرماید: «دانشجویی که هدف او از علم آموختن، احیاء دین و آئین الهی اسلام است، اگر به هنگام تحصیل علم، مرگش فرا رسد، فاصله میان او و میان پیامبران از لحاظ مقام و منزلت بهشتی، در حد یک پایه و یک درجه است» (۸).

بنابراین، پیامبر اسلام (ص) توصیه می‌فرماید: کسی را که علم بدو می‌آموزید محترم دارید (۹). همچنین می‌فرماید: طالب علم، نزد خدا، از جهادگران، مرزداران، حج‌گزاران، عمره‌گزاران، معتکفان و مجاوران خانه خدا برتر است، و درختان و بادها و ابرها و دریاها و ستارگان و گیاهان و هر چیزی که آفتاب بر آن می‌تابد، برای جوینده علم، طلب مغفرت می‌کنند. هر کس طالب علم را گرامی بدارد، مرا گرامی داشته است و هر کس مرا گرامی بدارد، خدا را گرامی داشته است و آن که خدا را گرامی بدارد، پاداش او بهشت است. پیامبر اسلام (ص)، در حدیثی دیگر می‌فرماید: هر کس در پی رضایت من است، دوستم را گرامی بدارد. پرسیدند: ای رسول خدا،

الف- رعایت آداب (پاکیزگی، وقار، حسن خلق، تواضع و بردباری)

اسلام، دین پاکیزگی است: وَ ثِيَابَكَ فَطَهِّرْ: و جامه خود را پاکیزه دار (مدرثر، ۴). استاد باید پاکیزه و آراسته باشد، ولی به لباس فاخر و گرانبها اهمیت ندهد؛ بلکه جامه‌ای در بر کند که موجب وقار و متانت بوده و دل‌های ناظران را بدو جلب نماید (۸). همچنین، شایسته است استاد با حسن خلق، و بدون ستیزه‌جویی با دانشجو رفتار کند. خداوند در قرآن مجید، به رسول اکرم (ص) می‌فرماید: «وَ اخْفِضْ جَنَاحَكَ لِمَنِ اتَّبَعَكَ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ: پر و بال مرحمت، بر تمام پیروان با ایمانت، به تواضع بگستران (۱۱). امیرالمومنین (ع) نیز می‌فرماید: اَلرَّفِيقُ مِفْتَاحُ النَّجَاةِ: نرمخویی و ملاطفت با مردم، کلید پیروزی است (۱۲). این ملاطفت موجب می‌شود که پاسخگوی دانشجویان هم باشد و آنان را در هیچ یک از مراحل تحصیل، معطل نکند و به وقت آنان احترام بگذارد.

برخی از دانشمندان، داشتن روحیه مزاح را یکی از صفات ضروری معلم بر شمرده‌اند؛ زیرا معلم، با مزاح‌های جسته و گریخته خود، می‌تواند بر بسیاری از مشکلات روزمره، فائق گردد. با این حال، باید از مزاح و شوخی زیاد و قهقهه بپرهیزد. پیامبر اسلام (ص) آنگاه که می‌خندید دندان‌های سپسین و کناره او نمایان می‌گشت، ولی صدا به قهقهه بلند نمی‌کرد. از سوی دیگر، اگر مزاح از حد خود تجاوز نماید، باعث جرات و جسارت شاگردان نسبت به معلم گشته و احترام او را در معرض خطر قرار می‌دهد و درس او منجر به هرج و مرج شده و اداره جلسه درس و تعلیم شاگردان، برای او دشوار می‌گردد (۸).

تعلیم و تربیت باید به زیور نرمی و حسن خلق، آراسته باشد. خداوند به حضرت موسی و هارون علیهم‌السلام، که قصد هدایت و تبلیغ فرعون را داشتند می‌فرماید: اذْهَبَا إِلَى

فِرْعَوْنَ إِنَّهُ طَغَى. فَقُولَا لَهُ قَوْلًا لَيِّنًا لَعَلَّهُ يَتَذَكَّرُ أَوْ يَخْشَى (طه، ۴۴ و ۴۳): به سوی فرعون بروید، که او به سرکشی برخاسته و با او با کمال آرامی و نرمی سخن گوید؛ باشد که متذکر شود، یا از خدا بترسد. یعنی حتی اگر متعلم، فرعون هم باشد، باید با نرمی و اخلاق نیکو، به او بیاموزد. حسن خلق، بدون صبر و بردباری، ممکن نیست. صفت صبر، در آیات متعددی از قرآن مجید ذکر شده است: وَاللَّهُ يُحِبُّ الصَّابِرِينَ: خداوند صابران را دوست می‌دارد (آل عمران، ۱۴۶). وَجَزَاهُمْ بِمَا صَبَرُوا جَنَّةً وَخَرِيرًا: و پاداش صبر کامل آنان را باغ بهشت و لباس حریر بهشتی، لطف فرمود (انسان، ۱۲).

تواضع استاد در برابر دانشجو، از عوامل مؤثر در موفقیت تعلیم و تربیت است. در واقع، همانگونه که دانشجو موظف است نسبت به استاد متواضع باشد، استاد نیز باید تواضع وی را با فروتنی پاسخ دهد. به عقیده شهید ثانی، این، به آن دلیل است که، تواضع معلم به شاگرد، قوت قلب می‌بخشد تا وی، بدون رعب و وحشت، افکار و استعداد‌های خود را اظهار نماید (۶). پیامبر اسلام (ص) می‌فرماید: تَوَاضَعُوا لِمَنْ تَعَلَّمُونَ مِنْهُ وَ تَوَاضَعُوا لِمَنْ تَعَلَّمُونَهُ، وَلَا تَكُونُوا جَبَابِرَةَ الْعُلَمَاءِ: به کسانی که علم می‌آموزید، تواضع داشته باشید و از دانشمندان سرکش مباشید (۹). شهید مطهری (۱۳) می‌گوید: در حقیقت، کسی که به خاطر آشنایی با یک سری اصطلاحات و مباحث علمی، خود را بالاتر از دیگران می‌بیند، گرفتار کبر و خودبرتربینی است. این در حالی است که، دانش ما انسانها، محدود است. قرآن مجید می‌فرماید: وَمَا أُوتِيتُمْ مِّنَ الْعِلْمِ إِلَّا قَلِيلًا: و جز اندکی از دانش به شما نداده‌اند (اسراء، ۸۵).

امیرالمومنین (ع) فرمود: أَبْغَضُ الْعِبَادِ إِلَى اللَّهِ سُبْحَانَهُ الْعَالِمُ الْمُتَجَبَّرُ: مبعوض‌ترین بندگان در پیشگاه خدای سبحان، عالم متکبر است (۱۲).

اگر علم استاد، رنگ الهی داشته باشد، وی نه تنها

کلاس درس، دانشجو سؤالی را می‌پرسد که شاید استاد، جواب آن را به درستی و یا به طور کامل نمی‌داند و یا صلاح می‌داند که در موقعیت دیگری به آن پاسخ گوید. در اینجا، شایسته است استاد، با احترام با آن دانشجو رفتار کند و بگوید که راجع به آن صحبت خواهد کرد و از هر گونه خشونت و تندخویی پرهیز کند.

شهید ثانی، تاکید می‌کند که معلم، علاوه بر تواضع و بردباری، شایسته است به افکار و آراء شاگرد احترام بگذارد و همواره رعایت انصاف را بکند (۶). وی، همچنین می‌گوید که، معلم باید غیر از توجه به رفتار خود با شاگردان، رفتار و روابط شاگردان نسبت به یکدیگر را نیز زیر نظر گرفته و مراقب سلام کردن آنان به همدیگر و طرز برخورد آنان در گفتگو؛ و محبت متقابل آنان و نیز خودیاری و تعاون آنان به یکدیگر باشد، که چگونه به هم احسان می‌کنند و در تقوی و پرهیزکاری به هم مدد می‌نمایند (ص ۱۰۵).

ب- آمادگی قبلی برای جلسه درس

آمادگی قبلی استاد برای تدریس، علامت اهتمام او به دانشجویان و کلاس درس است. البته آمادگی قبلی دانشجو نیز اهمیت دارد. در واقع، معلم و شاگرد، پیش از آنکه دست اندر کار تدریس و یادگیری گردند، یعنی پیش از آنکه معلم، درس خود را آغاز کند و قبل از آنکه شاگرد سؤالی را مطرح سازد، در مورد درس و سؤال خود دقت و تامل نمایند و آنرا به صورت پاکیزه‌ای آماده سازند تا از شتابزدگی و لغزش و تصورات واهی و واژگونی درک و فهم، مصون باشند (۸).

ج- رعایت نظم

امیرالمومنین (ع) فرمود: شما را به تقوای الهی و نظم در کارهایتان توصیه می‌کنم (۱۵). رعایت نظم موجب احترام به وقت دانشجویان، و در واقع تکریم عملی آنان می‌شود.

رفتار کبر و غرور نمی‌شود، بلکه متواضعانه با دیگران و مخصوصا با دانشجویانش رفتار می‌کند. تواضع در برابر شاگرد، موجب می‌شود که وی با تمایل، به کلاس درس روی آورد و مشتاق حضور در جلسه باشد. شهید مطهری (۱۳، ص ۴۱) می‌گوید: در حدیثی است که علم سه مرحله است: در مرحله اول، تکبر به انسان دست می‌دهد، خیال می‌کند که دیگر تمام حقایق عالم را می‌داند. در مرحله دوم، می‌فهمد که نه اینطور هم نیست، می‌آید پایین و کوچک می‌شود و در مرحله سوم، می‌فهمد که نسبت به آنچه باید بداند، هیچ نمی‌داند.

بنابر روایات، عیسی ابن مریم (ع) فرمود: «ای حواریین و یاران پاک من! نیاز و حاجتی را با شما در میان می‌گذارم؛ می‌خواهم که شما آن را برآورده سازید». عرض کردند: «یا روح الله! حاجت و نیاز شما برآورده است». حضرت عیسی (ع) از جا برخاست و پاهای حواریین را شستشو داد. آنان به عیسی (ع) عرض کردند: «روا و شایسته تر این بود که ما پاهای شما را شستشو می‌دادیم». فرمود: «سزاوارترین مردم در خدمت کردن، خود عالم و دانشمند است. سپس فرمود: «یگانه هدف من در دست زدن به چنین کاری این بود که، با اظهار تواضع خود نسبت به شما، شما را هشدار دهم که به نوبه خود، پس از من، مانند خود من، به مردم اظهار تواضع و فروتنی نمایید. عیسی (ع) پس از آن گفت: «علم و حکمت، با عامل تواضع و فروتنی سامان می‌یابد و آباد می‌گردد، نه با تکبر و خود بزرگ بینی...» (۸).

نقطه مقابل تواضع، تکبر است که به معنای خود را بزرگ پنداشتن و بزرگی فروختن به دیگران است. استادان شایسته، از کبر، که از رذایل اخلاقی است، به دور هستند. آنان، ضمن داشتن صبر و مثبت اندیشی و واقع بینی، نسبت به دانشجویان، متواضعند. گاهی در

د- تدریس شایسته

در اسلام، توصیه شده دانشی را به دانشجویان بیاموزید که برای دنیا و آخرت "سودمند" باشد. در حقیقت، استاد با مطالعه مستمر و به روز بودن، به وقت و عمر دانشجو، احترام می گذارد. امام کاظم (ع) می فرماید: "رسول خدا (ص) وارد مسجد شدند و دیدند گروهی گرد مردی را گرفته اند. پرسیدند: او کیست؟ گفتند: علامه است ای رسول خدا. آن حضرت پرسیدند: در چه چیزی علامه است؟ گفتند: نسب های عرب و تاریخ آنها و ایام جاهلیت و شعر و ادبیات عربی می داند. رسول خدا (ص) فرمودند: این دانشی است که هر کس آن را نداند، برای او زیانی ندارد و هر کس آن را بداند برای او سودی ندارد". کنایه از این که، مسلمان و جامعه اسلامی باید برای فراگیری دانش، اولویت بندی کند و به دانشی بپردازد که برای دنیا و آخرت او سودمند باشد، یا زیانی را بزداید. در این مورد، پیامبر اکرم (ص) فرمود: از علم بدون سودمندی، به خدا پناه ببریم (۱۴).

امیرالمؤمنین علی (ع) نیز، ضمن بیان اوصاف و ویژگی های پرهیزکاران فرمود: وَقَفُوا أَسْمَاعَهُمْ عَلَى الْعِلْمِ النَّافِعِ لَهُمْ: پرهیزکاران، گوش های خود را متوجه دانشی می کنند که برای آنان سودمند باشد (۱۵). همچنین، فرمود: "بهترین آموختنی ها برای جوانان و نوجوانان، چیزهایی است که در بزرگسالی به آن نیازمند می شوند" (۱۰). برخی از آموزش های مورد نیاز از نظر اسلام، عبارتند از: آموزش معارف دینی (مانند عقاید، قرآن، اخلاق، عبادات، حدیث، فقه و واجبات)، حرفه و صنعت، شعر دینی، مهارت های اجتماعی، و مهارت هایی همچون شنا و تیراندازی. کلا، هر دانشی که سعادت و سیادت امت اسلامی را تأمین کند، مورد ترغیب قرآن کریم و دین الهی است (۱۰).

دانشجویان، برای کسب علم و دانش به دانشگاه می آیند و از استادان شایسته خود که عمر خویش را صرف کسب دانش و تعلیم آن کرده اند، انتظار دارند به نحوی پسندیده، علم خود را در اختیار آنان قرار دهند و یا به آنان کمک کنند تا جواب سوالاتشان را بیابند. این در حالی است که، گاهی دانشجویان از نحوه تدریس استاد راضی نیستند و یا از اینکه جواب سوالات خود را از استاد نمی گیرند و یا به درستی راهنمایی نمی شوند، اظهار ناراحتی می کنند.

شهید ثانی (۸) بیان می کند که، در اسلام، تعلیم، به معنی انتقال اندوخته های علمی به دیگران، از مهمترین عبادات و مؤکدترین واجبات کفائی است (که هر فرد از جامعه انسانی-که حامل علم و کالای معارف و معلومات است- باید در انتقال آن به دیگران، احساس وظیفه و مسئولیت نماید و تا وقتی که این انتقال به وسیله دیگران صورت نگیرد، همه علماء و دانشمندان باید موضوع تعلیم را به عنوان یک امر واجب و تکلیف الزامی تلقی نموده و در صدد اداء این وظیفه خطیر برآیند).

این از آن رو است که، خداوند متعال فرمود: وَإِذْ أَخَذَ اللَّهُ مِيثَاقَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ لَتُبَيِّنُنَّهُ لِلنَّاسِ وَلَا تَكْتُمُونَهُ: و آنگاه خداوند از مردمی-که نبشتار آسمانی به آنها داده شد، یعنی مردمی که اهل علم و دانش دینی هستند-پیمان گرفت و به آنها فرمود: باید محتوای آنرا برای مردم تشریح کرده و از بیان و بازگو کردن آن کتمان نورزید (آل عمران، ۱۸۷). و نیز فرمود: إِنَّ الَّذِينَ يَكْتُمُونَ مَا أَنْزَلْنَا مِنَ الْبَيِّنَاتِ وَالْهُدَىٰ مِنْ بَيْنَاهُ لِلنَّاسِ فِي الْكِتَابِ أُولَٰئِكَ يَلْعَنُهُمُ اللَّهُ وَيَلْعَنُهُمُ اللَّاعِنُونَ: آنانکه رهنمودهای واضح و آشکار و عوامل رشد و هدایت را-که ما آنها را فرو فرستادیم-پس از آنکه ما همین رهنمودهای آشکار و راه هدایت را در نبشتار آسمانی گزارش کردیم، اگر در بازگو کردن آنها به

لِلنَّاسِ: و هرگز به تکبر و ناز، از مردم رخ متاب (لقمان، ۱۸) فرمود: "باید همه مردم از لحاظ دریافت‌های علمی، در دیدگاه تو مساوی و برابر باشند و باید سهم و بهره از علم را به طور مساوی به آنان بپردازی و در میان آنان تبعیض روا نداری" [۸].

یکی از رفتارهای مشکل‌زا، سوگیری استاد نسبت به یک یا گروهی از دانشجویان است. معلم نباید در اظهار محبت و توجه و التفات به شاگردان در صورتی که از لحاظ سن و فضیلت و دینداری تقریباً با هم برابر هستند-تبعیض و تفاوتی را معمول داشته و بدان تظاهر نماید؛ زیرا اظهار تبعیض و عدم رعایت مساوات در محبت و توجه به آنان-با وجود تساوی آنان در شرایط مذکور-موجب ناراحتی‌های روانی و دل‌تنگی و بیگانگی روحی آنان از یکدیگر می‌گردد. ولی، اگر بعضی از شاگردان از لحاظ طرز تحصیل و سعی و کوشش و حسن ادب و نزاکت، بر دیگران مزیت داشته باشند، چنانچه معلم از آنها احترام خاصی به عمل آورد و این احترام را اظهار نماید و آنان را از لحاظ محبت و تفقد، بر دیگران ترجیح دهد و ضمناً، یادآور گردد که علت احترام زیاد و تقدیر ویژه او، به خاطر همین مزایا و موجبات است. در این صورت، اظهار تبعیض و تفاوت میان شاگردان، مانعی ندارد و می‌تواند توجه و التفات ویژه‌ای را درباره آنان مبذول دارد. تقدیر و احترام به شاگردان کوشا و با نزاکت، عامل مؤثری در ایجاد تحرک و شادابی آنان بوده و انگیزه مفیدی است که آنان و نیز سایر شاگردان را وادار می‌سازد تا در اتصاف به چنین صفات مطلوب و امتیاز آفرین، سعی و کوشش نمایند [۸].

قرآن مجید در سوره حجرات، آیه ۱۱، از خواندن یکدیگر با لقب‌های زشت، نهی فرموده است: وَلَا تَنَابَرُوا بِالْأَلْقَابِ: به همدیگر لقب‌های زشت ندهید. بنابراین، معلم نه تنها باید نسبت به نام و مشخصات شاگردان خود

مردم کتمان ورزند، خدای متعال آنان را از رحمت خویش طرد نموده و همه لعنت‌کنندگان نیز برای آنان، طرد از رحمت خدا را درخواست می‌نمایند (بقره، ۱۵۹).

معلم نباید به هیچ‌وجه اندوخته‌های علمی خود را در خویشتن، احتکار و ذخیره کند و در اعطاء و القاء آنها دریغ ورزد؛ اندوخته‌هایی که دانشجویان [تشنه و گرسنه علم] بدان نیاز دارند و از او در باره آن اندوخته‌ها، پرس و جو می‌نمایند [۸]. همچنین، معلم نباید طرز بیان و سخن خود را-بیش از حد معمول، گسترده و مفصل سازد، به گونه‌ای که حافظه شاگردان، قادر بر نگاهداری و حفظ آن نباشد. او نباید آنگونه فشرده و کوتاه، بیان خود را ایراد کند که درک و فهم آن برای شاگردان، دشوار گردد. با هر یک از شاگردان، در خور مقام و پایه علمی و بر حسب میزان فهم و استعداد آنان سخن گوید و آنان را مخاطب قرار دهد... برای کسانی-که جز با تکرار مسئله و توضیح دوباره آن، نمی‌توانند مطلب را درک نمایند-سخن و بیان خویش را تکرار نماید... معلم نباید صدای خود را بیش از اندازه نیاز حاضران بلند کند و نباید صدایش را آنقدر آهسته و کوتاه سازد که احیاناً برای برخی از حاضران، درست مسموع نگردد، به گونه‌ای که نتوانند کاملاً محتوای سخن او را درک نمایند... وقتی از او درباره موضوعی سوال کردند که بدان احاطه و آگاهی ندارد، صریحاً بگوید: نمی‌دانم [۸]. امیرالمومنین (ع) می‌فرماید: قَوْل (لَا أَعْلَم) نِصْفُ الْعِلْمِ: گفتن "نمی‌دانم" نیمی از علم است [۱۲].

ه- برقراری عدالت و پرهیز از تبعیض در کلاس درس

توجه عادلانه استاد به دانشجویان، بیانگر احترام او به آنهاست. توجه بیش از اندازه به بعضی از دانشجویان و عدم توجه به بعضی دیگر، عادلانه نیست. از امام صادق (ع) روایت شده است که ضمن تفسیر آیه "وَلَا تُصَعِّرْ خَدَّكَ

آگاهی داشته باشد، بلکه نباید آنان را با القاب ناشایست صدا بزند. همچنین، لازم است همه آنان را به یک صورت صدا بزند. مثلاً، اگر مایل است افراد را با کلمه "آقا" یا "خانم" صدا بزند این شیوه را به طور عادلانه و برای تک تک اعضا عمل کند. غیر از موارد ذکر شده، رعایت عدالت و مساوات از سوی استاد، در سایر زمینه‌ها نیز مورد نظر است. مثلاً، در پاسخگویی به سؤالات متعلمان، رعایت نوبت سؤال کنندگان، در احوال‌پرسی، در محبت و تشویق، عدالت در به خاطر سپردن اسامی و غیره.

و- رعایت حرمت دانشجویان در تشویق و تنبیه

تشویق، میل به کمال بیشتر را در انسان برمی‌انگیزد و او را به انجام دادن عمل نیک ترغیب می‌کند. قرآن مجید می‌فرماید: **يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ حَرِّضِ الْمُؤْمِنِينَ عَلَى الْقِتَالِ**: ای پیامبر! مومنان را بر کارزار ترغیب کن (انفال، ۶۵). در تشویق دانشجویان، باید آدابی را رعایت کرد. تشویق، باید به موقع انجام گیرد و به اندازه باشد. همچنین، به جا و متناسب با میزان و نوع عمل باشد و روحیه شخص در انتخاب شکل آن، یعنی تشویق زبانی، رفتاری، مالی، معنوی و غیره، ملاحظه گردد (۷).

در تنبیه دانشجویان نیز، لازم است حرمت او رعایت شود. البته در اسلام، تنبیه و مجازات اصالت ندارد و آنچه اصل است، رحمت، محبت، تغافل، گذشت و بخشش است. قرآن مجید، انسان‌ها را به داشتن عفو و گذشت فرامی‌خواند که بهترین راه تربیت است: **وَالْكَافِرِينَ الْغَيْظَ وَالْعَافِينَ عَنِ النَّاسِ وَاللَّهُ يُحِبُّ الْمُحْسِنِينَ**: و آنان که خشم خود را فرو می‌برند و از مردم درمی‌گذرند و خداوند نیکوکاران را دوست دارد (آل عمران، ۱۳۴). همچنین، امیرالمومنین (ع) می‌فرماید: **يَحْتَاجُ الْعِلْمُ إِلَى الْكُفْمِ**: علم و دانش به فرو

بردن خشم نیاز دارد (۱۲). هر انسانی ممکن است خطا کند و تنبیه صحیح، موجب تادیب او می‌شود. تنبیه باید سنجیده، حساب شده و دقیق باشد و از حد و اندازه فراتر نرود، وگرنه، افراط در تنبیه، تاثیر منفی دارد. نوع تنبیه، باید متناسب با عمل فرد باشد (۷).

ز- حفظ آبروی دانشجویان

در اسلام، حفظ آبروی دیگران بسیار توصیه شده است؛ تا جایی که برای اثبات جرم، دو شاهد کافی است، ولی برای اثبات زنا، وجود چهار شاهد الزامی است (نور، ۴). از آنجایی که کرامت انسانی اساس تربیت است، لازم است استادان و دست‌اندرکاران تعلیم و تربیت، در حفظ آبروی دانشجویان بکوشند. در اینجا نقش تغافل اهمیت زیادی دارد.

نتیجه‌گیری و پیشنهادها

هدف پژوهش حاضر، تبیین مهمترین مصادیق عملی تکریم دانشجویان از منظر اسلام بود. بنابر یافته‌های این پژوهش، از دیدگاه اسلام، دانشجویان حرمت دارد و شایسته تکریم است. استادان و دست‌اندرکاران تعلیم و تربیت با تکریم دانشجویان در محیط‌های آموزشی، زمینه را برای شکل‌گیری، پرورش و شکوفا شدن قابلیت‌های بالقوه آنان فراهم می‌کنند. به منظور فرهنگ‌سازی هر چه مفیدتر در مورد تکریم دانشجویان، پیشنهاد می‌شود در دانشگاه و سایر مراکز آموزش عالی، بازنگری و برنامه‌ریزی همه‌جانبه آموزشی و پرورش اخلاقی انجام داده شود. همچنین، در دوره‌های دانش‌افزایی و معرفت‌افزایی استادان، مصادیق عملی تکریم دانشجویان از دیدگاه اسلام و روانشناسی تبیین شود. بحث و تبادل نظر شرکت‌کنندگان در این دوره‌ها، موجب بهره‌مندی آنان از تجربه‌های یکدیگر می‌شود.

منابع

1. Holy Quran, Surah Asra, Verse 70.
2. Amid Dictionary (2009) Tehran: Amirkabir. (In Persian)
3. Šalami F, Samadi P. [Effective factors of the centered quality relationship between teacher and student]. **Journal of New thoughts on Education**. 2018; 14 (1): 121-133. (Persian)
4. Esmaeili M R, Hozni S A, Mosazadeh B, Zavareh A. [Good teacher's characteristics and its influence on dental students academic motivation in Guilan University of Medical Sciences]. *Research in Medical Education*. 2017; 9 (3): 10-18. (Persian)
5. Ghadami A, Salehi B, Sajadi Sh, Naji H. [Students' points of view regarding effective factors in establishing communication between students and faculty members]. *Iranian Journal of Medical Education*. 2007; 7 (1): 149-154. (Persian)
6. Hojjati S M B. Three Speeches on Some of the Educational Issues of Islam. Tehran: Islamic Culture Publication Office; 1981.
7. Delshad Tehrani M. Islamic Education. Tehran: Darye; 2008.
8. Shahid Sani. Education in Islam. Translated by Hojjati S M B. Tehran: Islamic Culture Publication Office; 1994.
9. Nahjul-Fasahah. Translated by Abolghasem Payande. Tehran: Javidan; 1985.
10. Javadi Amoli A. Mafatih-Al-Hayat. Ghom: Asra; 2013.
11. Holy Quran, Surah Shuara, Verse 215.
12. Ghurar Al-Hikam & Durar Al-Kalim. Translated by Mahallati S H. Tehran: Islamic Culture Publication Office; 2003.
13. Motahhari, M. Education in Islam. Tehran: Sadra; 2007.
14. Javadi Amoli A. Science and religion. *Pasdare Eslam*, 247, 6. 2002.
15. Nahjul-Balaghah. Translated by Dashti M. Tehran: Ramin; 2000.

Honoring Students from the Perspective of Islam

Tayebeh Najafi^{1*}

Abstract

Background and Objective: Due to the nature of university education, the relationship between tutor and student is closer than other degrees, and it is of particular importance. In reviewing articles published in the reliable scientific journals, a focused research on the practical examples of honoring students, from the perspective of Islam, was not found. The purpose of this study is to explain the most important practical examples of honoring students from the perspective of Islam.

Method: The present study by descriptive-analytical method, examined the sources such as the Holy Qur'an, Nahj ol-Balaghah, Nahjal ol-Fasahah, etc. as well as recent educational research and documentation.

Findings: Based on the findings of this study, in Islam, students are respected and deserve to be honored. The most important practical examples of honoring students from the perspective of Islam were explained.

Conclusion: Lectures and practitioners of education, by honoring students in educational settings, could provide the basis for their potentials to be developed, nurtured and flourished.

Key words: Honoring, Student, Islam

1*. Corresponding Author, Lecturer and Researcher at the Centre for Women's Studies -Kharazmi University- Tehran-Iran